

Perspectieven voor Feyenoord: een soccernomische analyse

MARTIN VAN TUIJL & JAN VAN OURS¹

Samenvatting

Soccernomics is de populaire benaming voor de toepassing van economische principes op het profvoetbal. In dit artikel presenteren we een soccernomische analyse van de sportieve successen van Feyenoord. Aan de hand van een beknopt overzicht van de recente geschiedenis laten we zien dat het transferbeleid van Feyenoord tussen 1955 en 1974 de basis vormde voor tot dan toe nooit behaalde internationale successen. In 1955, één jaar voor de invoering van het betaalde voetbal in Nederland, slaagde Feyenoord er immers maar amper in zich te kwalificeren voor een van beide hoofdklassen, waarin de zesendertig beste clubs van Nederland zouden uitkomen. Vijftien jaar later, in 1970, won de club zowel de Europa Cup voor Landskampioenen, de voorloper van de *UEFA Champions League*, als de Wereldcup, één van de voorgangers van *FIFA Club World Cup*. In 1974, nog eens vier jaar later, won Feyenoord de *UEFA Cup*, de voorloper van de *UEFA Europa League*. Een ruim budget is erg belangrijk geworden als voorwaarde voor internationaal succes. Het winnen van de *UEFA Champions League* zit er dan ook voorlopig voor Feyenoord niet in, net zo min als voor andere Nederlandse clubs. Op nationaal niveau speelt geld ook een belangrijke rol, maar er is meer. Met behulp van een eenvoudige kwantitatieve analyse laten we zien dat er een positief verband bestaat tussen de begroting van een club en de positie op de ranglijst aan het einde van het sei-

1. Werkzaam bij het Departement Economie van de Universiteit van Tilburg. Zij danken Gerard van der Meijden en een anonieme referent voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

zoen. Dit is echter geen perfecte relatie. Op basis hiervan concluderen we dat Feyenoord, ondanks de huidige moeilijke financiële situatie, de hoop op de landstitel niet op hoeft te geven.

1 ♦ Inleiding

Feyenoord neemt een belangrijke plaats in de Nederlandse voetbalgeschiedenis in.² Al in 1937, bijna twee decennia vóór de invoering van het profvoetbal in Nederland (1954), had Feyenoord met 'De Kuip' een stadion gebouwd, dat meer dan 60.000 toeschouwers kon herbergen. Slechts Ajax (29) en PSV (21) werden sinds 1889 vaker landskampioen dan de Rotterdamse club (14). Alleen Ajax wist het toernooi om de KNVB beker vaker te winnen (17 keer versus 11 keer). De allereerste *double* in het proftijdperk, het landskampioenschap en de KNVB beker in één seizoen, brachten de Kuipbewoners in de jaargang 1964/1965 op hun naam. In 1970 won Feyenoord als eerste Nederlandse club de Europa Cup voor Landskampioenen (EC I), sinds 1992 de *UEFA Champions League* (CL). Aansluitend won de club ook de officieuze wereldbeker voor clubteams, een van de voorlopers van de *FIFA Club World Cup*.³ In 1974 was Feyenoord ook de eerste Nederlandse winnaar van de UEFA Cup, de voorloper van de in 2009 gestarte *UEFA Europa League*.⁴ Feyenoord won deze prijs ook in 2002 nog een keer. Daarmee is de club vooralsnog de laatste Nederlandse winnaar van een Europese trofee.

Deze roemruchte historie ten spijt, verkeert Feyenoord financieel gezien al enige jaren in erg zwaar weer. Ook sportief gaat het niet goed. Zowel in 2007 als in 2009 miste de club de kwalificatie voor 'Europees voetbal'. De grote aanhang van Feyenoord, 'het Legioen', leeft tussen hoop en vrees. Ondanks de sportieve en financiële perikelen waren er ver voor het begin van het seizoen 2009/2010 namelijk al weer 29.000 seizoenkaarten verkocht, meer dan de helft van de huidige stadioncapaciteit.

In dit artikel presenteren we een *soccernomische* analyse die antwoord geeft op de vraag of er daadwerkelijk nog hoop is voor Feyenoord en de supporters van de club. *Soccernomics*

2. In 1970 veranderde 'Feijenoord' in 'Feyenoord'; we hanteren de huidige spelling.

3. KNVB staat voor Koninklijke Nederlandse Voetbalbond, UEFA voor *Union of European Football Associations* en FIFA voor *Fédération Internationale de Football Association*.

4. De finale van het toernooi om de *UEFA Cup* werd tot en met 1997 gespeeld over twee wedstrijden. Tijdens de thuiswedstrijd tegen het Engelse Tottenham Hotspur maakte Nederland voor het eerst kennis met *hooliganism*.

staat voor de speelse toepassing van economische analysetechnieken op het professionele voetbal (Economisch Bureau ABN Amro 2004, 2006a, 2006b en 2008, Kuper en Szymanski, 2009a, 2009b en 2009c). Allereerst laten we zien dat een succesvol transferbeleid de cruciale factor was achter de grote successen in de glorie tijd van de club, tussen 1960 en 1974 (paragraaf 2). Daarna richten we ons op de vraag of het winnen van de *UEFA Champions League*, een herhaling van het hoogtepunt uit de clubgeschiedenis, er voor Feyenoord nog in zit (paragraaf 3). Die vraag beantwoorden we ontkennend. Vervolgens trachten we na te gaan of de landstitel nog haalbaar is (paragraaf 4). Dit lijkt niet onmogelijk. Er is nog hoop voor Feyenoord.

2 ♦ Transferbeleid

Eerst besteden we in deze paragraaf aandacht aan de aanbevelingen van Kuper en Szymanski (2009a; voortaan K&S) met betrekking tot het transferbeleid (2.1). De toepassing hiervan op Feyenoord vergt enig inzicht in de geschiedenis van de Rotterdamse club. Daarom bespreken we onmiddellijk daarna de rol van de club bij de invoering van het profvoetbal in Nederland (2.2). Vervolgens nemen we het reilen en zeilen van Feyenoord in de beginjaren van het betaalde voetbal onder de loep (2.3). Daarna besteden we aandacht aan de grote nationale successen van de club in de jaren '60 van de vorige eeuw (2.4). Uiteraard bespreken we ook de grote internationale successen uit de periode 1969-1974 (2.5). Vervolgens gaan we in op de neergaande trend vanaf 1974 (2.6). Ten slotte vergelijken we de succesvolle transferpolitiek van Feyenoord in de periode 1955-1974 met de adviezen van K&S (2.7). Terloops komt daarbij ook het meer recente beleid aan de orde.

2.1 De twaalf principes van solide transferbeleid

K&S (2009a) bespreken drie *casestudies* van geslaagd transferbeleid over een langere periode. Tussen 1967 en 1972 transformeerden Brian Clough en Peter Taylor samen Derby County van een middenmoter in de *Second Division* (het huidige *Championship*) tot kampioen van Engeland (zie ook K&S, 2009b). Daarna stuwde dit duo Nottingham Forest tussen 1975 en 1980 vanuit de *Second Division* naar twee zeges in de EC I. Deze voorbeelden dateren beide uit de jaren '70 van de vorige eeuw. Het betaalde voetbal van destijds is niet te vergelijken met het profvoetbal van nu. K&S bespreken echter ook het beleid van Aulas, die als

voorzitter zijn club Olympique Lyon tussen 1987 en 2001 omvormde van een modale Franse tweedeklasser tot een club uit de Europese top-20. In de Nederlandse editie wordt de succesvolle transferpolitiek van SC Heerenveen onder leiding van voorzitter Riemer van de Velde in de periode 1983-2006 toegelicht. Bij deze *casestudies* gaat het om de hogeschool van het handelen op de transfermarkt. Volgens K&S (*op. cit.*, p. 57) bestaat er echter ook wel degelijk een inleidende cursus Transfermarkt (*Transfer Market 101*), waarin de meest voorkomende inefficiënties worden behandeld. Een dergelijke leergang zou de volgende vier principes omvatten:

P1: Net aangetreden trainer-coaches smijten vaak met geld op de transfermarkt. Zij trachten er dure aankopen door te drukken. Daarnaast proberen zij aankopen van hun voorganger(s) tegen een (te) lage prijs van de hand te doen (K&S, *op. cit.*, p. 57).

P2: Voor spelers die kort daarvoor hebben geschitterd op het Wereldkampioenschap voetbal (WK) of op het Europees kampioenschap voetbal (EK) wordt doorgaans een te hoge transfersom betaald. Volgens K&S (*op. cit.*, p. 59) zijn dergelijke spelers vaak zowel uitgeput als verzadigd.

P3: Er wordt doorgaans een te hoog transferbedrag betaald voor spelers uit bepaalde landen, vooral uit Brazilië. K&S (*op. cit.*, p. 60) halen in dit verband de schrijver-journalist Bellos (2002) aan, die stelt dat een 'Braziliaanse voetballer' dezelfde associaties oproept als een 'Franse chef-kok' of een 'Tibetaanse monnik'. De nationaliteit suggereert een grote competentie, ook los van het feitelijk aanwezige talent.

P4: Nooit mag men zich laten leiden door opvallende uiterlijke kenmerken. Deze onthoudt men uiteraard gemakkelijk. Deze *availability heuristic* (K&S, *op. cit.*, p. 60) heeft echter dikwijls tot gevolg dat irrelevante informatie van invloed is op de beslissing om een speler te kopen.

De overige acht principes zijn naar de mening van K&S subtieler van aard:

P5: Men moet een speler verkopen zodra hij zijn maximale marktwaarde heeft bereikt. Zo voorkomt men desintegratie van een winnend team. De spelers die verantwoordelijk zouden worden voor een dergelijke desintegratie, dient men van de hand te doen voordat potentiële kopers de dalende lijn in hun prestaties opmerken. (K&S, *op. cit.*, p. 64 en p. 81).

P6: Oudere spelers worden doorgaans overgewaardeerd. Dit geldt overigens in sterkere mate voor aanvallers en middenvelders dan voor verdedigers en doelmannen (K&S, *op. cit.*, pp. 64-65).

P7: Spelers met persoonlijke problemen moet men tegen een lage transfersom kopen. Vervolgens dient men hen voluit te steunen bij het oplossen van deze problemen, eventueel met inschakeling van professionele hulpverleners (K&S, *op. cit.*, p. 66).

P8: Men dient het transferbeleid nooit in handen van één enkele functionaris te geven, maar men moet vertrouwen op de *wisdom of the crowds* (K&S, *op. cit.*, p. 76).

P9: Bij voorkeur moet men spelers kopen die tussen 20 en 22 jaar oud zijn. Bij jongere spelers is het lastig het potentieel in te schatten. Een Schotse doelman (Will) werd in 1989 gekozen als beste speler van het WK onder 17 jaar. Uiteindelijk eindigde hij als keeper van het dorpssteam. Van spelers ouder dan 22 is de waarde nog beter in te schatten, maar deze zijn meestal een stuk duurder (K&S, *op. cit.*, pp. 78-80).

P10: Voor centrumspitsen moet meestal een te hoog transferbedrag worden betaald. Men dient deze dus bij voorkeur niet te kopen. Voor doellieden wordt echter veelal een te lage transfersom betaald (K&S, *op. cit.*, p. 80).

P11: Men dient pas gekochte spelers, indien noodzakelijk, actief te ondersteunen bij alle facetten van de aanpassing aan de nieuwe woon- en werkomgeving (K&S, *op. cit.*, pp. 80-81).

P12: Voor de beste spelers dient men adequate vervangers achter de hand te hebben, voordat men ingaat op een bod om (één van) hen te verkopen (K&S, *op. cit.*, pp. 81-82).

2.2 Feyenoord en de invoering van het profvoetbal in Nederland

Na de Tweede Wereldoorlog hield de KNVB aanvankelijk strikt vast aan voetbal als amateursport (zie bijvoorbeeld Cottaar, 1952). Sterspeler Wilkes vertrok in 1949 van het Rotterdamse Xerxes naar Inter Milan. Vervolgens kozen meer Nederlandse spelers voor het buitenlandse profvoetbal. Feyenoord werd ernstig verzwakt door het vertrek van drie internationals. Midvoor Brandes ging in 1950 naar Nîmes Olympique, terwijl linkshalf De Vroet en binnenspeler Steenbergen naar Le Havre verkasten.

Op 12 maart 1953 boekten de Nederlandse Profs, spelend in Frankrijk en West-Duitsland, in de Watersnoodwedstrijd in Parijs een historische overwinning op het Franse nationale elftal (2-1). Hierdoor verdween het draagvlak voor het standpunt van de KNVB als sneeuw voor de zon (Verkamman en Vermeer, 1994). Eind 1953 richtte de Limburgse

zakenman Joosten de Nederlandse Beroepsvoetbal Bond (NBVB) op. Deze NBVB startte na de zomer van 1954 een competitie voor profclubs. Kieboom, de voorzitter van Feyenoord, was zelf voorstander van profvoetbal, verzwakt als zijn club was door de emigratie van sterke spelers. Het zinde hem dan ook niet dat ook binnen Nederland veel van de betere spelers voor 'wilde' profvoetbalclubs kozen.

Samen met bestuurders van stadgenoten Excelsior en Sparta en van ADO (Den Haag) had Kieboom eind juni 1954 een informele ontmoeting met een delegatie van de KNVB. Deze vond plaats in een kamer in Hotel Terminus in Utrecht. Tijdens deze zogenoemde *bedsteeconferentie* (Valk, 2004) overtuigde vooral de preses van Feyenoord de voetbalbond ervan dat invoering van (semi-)professionalisme onontkoombaar was. Begin november 1954 sloten de KNVB en de NBVB de *Vrede van Den Haag*. De officiële invoering van (semi-) profvoetbal in Nederland was een feit.

2.3 Hoge amusementswaarde, maar nog geen successen

In het eerste profseizoen (1954/1955) waren er vier afdelingen in de Eerste Klasse. Deze bestonden uit veertien clubs. De nummers één tot en met negen zouden zich plaatsen voor twee nieuw te vormen hoofdklassen (A en B) van 18 clubs. Een seizoen later zouden de eerste negen ploegen uit deze beide hoofdklassen zich kwalificeren voor één landelijke eredivisie, die dus eveneens uit 18 clubs zou bestaan.

Het leek er lange tijd op, dat Feyenoord zich niet zou gaan plaatsen voor de hoofdklasse. Kieboom sprak daarom in het geheim met Röpcke, de eigenaar en voorzitter van het Scheveningse Holland Sport. Deze club zou zich namelijk vrijwel zeker plaatsen voor de hoofdklasse. Kieboom bood de Amsterdamse zakenman drie ton voor Holland Sport (anno 2009, na inflatiecorrectie, equivalent met bijna één miljoen euro). Hier was Röpcke wel voor in. Hij wilde immers met zijn profvoetbalclub vooral snel geld verdienen (Verkamman en Vermeer, *op. cit.*).

Uiteindelijk plaatste Feyenoord zich toch voor de hoofdklasse. De laatste en beslissende wedstrijd, uit bij Alkmaar '54, won de ploeg nipt (Valk, *op. cit.*). Röpcke deed Holland Sport toen maar voor 175.000 gulden over aan Rosenboom, een Haagse zakenman. Feyenoord had daarvoor nog wel drie spelers van Holland Sport gekocht, onder wie linksbinnen Schouten. In dezelfde transferperiode kocht de club aanvaller Moulijn van Xerxes (voor 25.000 gulden; anno 2009, na inflatiecorrectie, equivalent met 75.000 euro) en even later mid-

voor Cor van der Gijp van het Dordtse Emma voor 18.000 gulden (Borst, Derksen en Spaan, vanaf nu *BDS*, 2008).

Deze transfers waren al snel een succes, althans voor wat betreft de amusementswaarde. Zo scoorde Schouten op 2 april 1956 negen keer in de thuiswedstrijd tegen De Volewijckers uit Amsterdam (11-4), een record in het Nederlandse profvoetbal. In de zomer van 1957 kwam binnenspeler en international Rijvers over van Stade Français. Desondanks won Feyenoord geen prijzen. Het spel was wel aantrekkelijk, maar niet effectief. Na de uiterst teleurstellende elfde plaats in het seizoen 1957/1958 (32 punten uit 34 wedstrijden, doelsaldo 74-76) werd het transferbeleid dan ook bijgesteld.

2.4 Nationale successen

Vanaf 1958 lag het accent bij het transferbeleid namelijk meer op de balans in het team. Zoals duidelijk wordt uit Tabel 1 kocht Feyenoord dat jaar doelman Pieters Graafland en centrumverdediger Walhout. Een jaar later werden de krachtige middenvelders Kreijermaat en Klaassens naar De Kuip gehaald, evenals binnenspeler Bennaars. In 1960 kocht Feyenoord linksbinnen Bouwmeester, een jaar later de harde verdediger Kraay en de snelle rechtsbuiten Bergholtz. Van de basisspelers waren alleen de verdedigers Kerkum en Veldhoen afkomstig uit de eigen jeugd. In 1961 en 1962 werd deze ploeg twee maal op rij landskampioen.

In de zomer van 1962 versterkte Feyenoord zich met midvoor Kruiver, gerepatrieerd uit Italië (zie Tabel 2). Tegelijkertijd werd rechtsback Romeijn aangetrokken. In het voorjaar van 1963 haalde Feyenoord als eerste Nederlandse club de halve finale van de EC I. Na dit eerste Europese succes kocht de club verdediger Haak. De spectaculairste aankoop was echter aanvaller Henk Groot. Het toenmalige recordbedrag van een kwart miljoen gulden komt anno 2009, na correctie voor inflatie, overeen met circa 6,5 euroton.

Ten aanzien van oude getrouwen voerde Feyenoord een sociaal transferbeleid. Schouten (30.000 gulden) werd in 1963 weinig in de weg gelegd. Dat gold een jaar later ook voor Van der Gijp, Klaassens (27.500 gulden) en Bennaars (25.000 gulden).⁵ Na de *double* van 1965 werd Feyenoord echter ook een opvallende verkoper op de transfermarkt. De verkoop

5. Bronnen: *Dagblad voor Amersfoort*, 20 juli 1963, *Leeuwarder Courant*, 7 augustus 1964 en *BDS* (2008).

van Bergholtz leverde drie ton op, terwijl Groot voor 375.000 gulden terugkeerde naar Ajax.⁶ In euro's van 2009 komt dit laatste transferbedrag overeen met ruim 8,5 ton.

TABEL 1: Kampioensploeg Feyenoord 1961, 1962

Speler	van	jaar	Kf	bron	naar	jaar
Bennaars	NOAD (Tilburg)	1959	n.b.	-	DFC (Dordrecht)	1964
Bergholtz	MVV (Maastricht)	1961	100	LC 14-8-1964	RSC Anderlecht	1965
Bouwmeester	NAC (Breda)	1960	100	BDS (2008)	NAC (Breda)	1966
Gijp, van der, Cor	Emma (Dordrecht)	1955	18	BDS (2008)	Blauw-Wit (A'dam)	1964
Kerkum	jeugd (Rotterdam)	1949	-	BDS (2008)	gestopt	1965
Klqassens	VVV (Venlo)	1959	100	LC 23-6-1959	VVV (Venlo)	1964
Kraay	DOS (Utrecht)	1961	65	LC 14-8-1964	gestopt	1968
Kreijermaat	Elinkwijk (Utrecht)	1959	80	LC 14-8-1964	Xerxes/DHC (R'dam)	1967
Moulijn	Xerxes (Rotterdam)	1955	25	LC 14-8-1964	gestopt	1972
Pieters Graafland	Ajax (Amsterdam)	1958	134	BDS (2008)	gestopt	1970
Schouten	Holland Sport	1955	n.b.	-	Excelsior (R'dam)	1963
Veldhoen	jeugd (Rotterdam)	1956	-	-	gestopt	1970
Walhout	NOAD (Tilburg)	1958	100	DvA 5-8-1958	Willem II (Tilburg)	1961

Bronnen: 100 Jaar Feyenoord, officieel jubileumboek (2008), BDS (2008), Dagblad voor Amersfoort (DvA), Leeuwarder Courant (LC), Voetbal International Jaarboek 2009. In dit overzicht zijn spelers opgenomen die in één van de seizoenen 1960/1961 en 1961/1962 minstens twintig (van de vierendertig) competitiewedstrijden speelden. Nota bene: Kf 1 = 1.000 gulden = 453,78 euro.

TABEL 2: Aanvullingen kampioensploeg 1965

speler	van	jaar	Kf	bron	naar	jaar
Groot	Ajax (Amsterdam)	1963	250	LC 14-8-1964	Ajax (A'dam)	1965
Haak	ADO (Den Haag)	1963	125	LC 14-8-1964	Holland Sport	1970
Kruiver	Lanerossi (Vicenza)	1962	175	LC 14-8-1964	DWS (A'dam)	1966
Libregts	Excelsior (Rotterdam)	1962	n.b.	-	Excelsior (R'dam)	1968
Romeijn	SVV (Schiedam)	1962	60	LC 14-8-1964	SVV (Schiedam)	1972
Venneker	jeugd (Rotterdam)	1963	-	-	NEC (Nijmegen)	1967

Bronnen: Leeuwarder Courant (LC), Voetbal International Jaarboek 2009. In dit overzicht zijn spelers opgenomen die in het seizoen 1964/1965 minstens zestien (van de dertig) competitiewedstrijden speelden.

6. Bronnen: *Leeuwarder Courant*, 21 juni 1965 en *BDS*.

De spelers Haak, Moulijn, Pieters Graafland, Romeijn en Veldhoen zouden deel uit maken van het meest succesvolle team uit de clubgeschiedenis. Kerkum zou na het einde van zijn actieve loopbaan in 1965 bestuurlijk werk voor Feyenoord doen. Uit de eigen jeugd brak in datzelfde jaar middenvelder Jansen door. In 1966 trok men, opnieuw voor een recordbedrag, centrale verdediger Israël aan (zie Tabel 3). Later in datzelfde jaar haalde men midvoor Kindvall uit Zweden. Verdediger Laseroms belandde via de 'wilde' competitie in de Verenigde Staten in De Kuip. De eredivisieclub Xerxes/DHC bleek de eigenaar, zakenman Hoogenboom, te veel geld te kosten. Daarom gaf deze club aan het einde van het seizoen 1967/1968 het bestaan in het profvoetbal op. Uit de boedel kocht Feyenoord aanvaller (!) Van Hanegem, middenvelder Van der Heide en doelman Treijtel. Daarnaast trok de club rechtsbuiten Wery van DOS aan.

TABEL 3: Aanvullingen succesformatie 1970

Speler	van	jaar	Kf	naar	jaar
Duivenbode, v.	Ajax (Amsterdam)	1969	225 ¹⁾	Haarlem	1973
Geels	Telstar (Velsen)	1966	165 ²⁾	Go Ahead (Deventer)	1970
Hanegem, v.	Xerxes/DHC (Delft)	1968	275 ³⁾	AZ'67 (Alkmaar)	1977
Hasil	Schalke '04 (Gelsenkirchen)	1969	170 ⁴⁾	Austria Klagenfurt	1973
Israël	DWS (Amsterdam)	1966	450 ⁵⁾	Excelsior (R'dam)	1974
Jansen, Wim	jeugd (Rotterdam)	1965	-	Washington Diplomats	1979
Kindvall	IFK Norrköping	1966	n.b.	IFK Norrköping	1971
Laseroms	Pittsburg Phantoms	1968	90 ⁶⁾	AA Gent	1972
Treijtel	Xerxes/DHC (Delft)	1968	n.b.	AZ'67 (Alkmaar)	1979
Wery	DOS (Utrecht)	1968	300 ⁷⁾	FC Utrecht	1974

Bronnen: Voetbal International Jaarboek 2009, 1) De Volkskrant, 17 augustus 2008 2) www.sportgeschiedenis.nl 3) Willem van Hanegem (2007), 4) Nieuwe Leidse Courant, 2 april 1973, 5) en 6) 100 Jaar Feyenoord (2008) 7) De Volkskrant, 15 april 1999. In dit overzicht zijn spelers opgenomen die in het seizoen 1969/1970 minstens twee wedstrijden in het toernooi om de EC I speelden.

Ook in deze jaren verkocht Feyenoord spelers met winst. In de zomer van 1966 vertrok Kruiver voor een kwart miljoen gulden naar het Amsterdamse DWS. Dit betekende een nominale winst van 75.000 gulden (*BDS, op. cit.*). De nooit echt doorgebroken aanvaller Venneker werd voor 175.000 gulden naar NEC getransfereerd (www.nec-nijmegen.nl, geraadpleegd op 18 september 2009).

2.5 Internationale successen

In het seizoen 1968/1969 ging Feyenoord in de eerste ronde van de Jaarbeursstedenbeker, een voorloper van de *UEFA Cup*, kansloos onderuit tegen Newcastle United. Van Hanegem schoof daarom terug naar het middenveld. Met niet heel erg fraai, maar wel effectief voetbal veroverde de club vervolgens de (tweede) *double* uit haar bestaan.

Trainer Peeters keerde vervolgens terug naar de jeugd van Feyenoord. De clubleiding twijfelde aan zijn gezag en tactisch inzicht. Men wilde het Europese succes van Ajax, in mei 1969 de eerste Nederlandse finalist in de EC I (Koning, 2000), minimaal evenaren. De Oostenrijkse ex-international Ernst Happel werd zijn opvolger. Deze had een breuk met zijn werkgever ADO geforceerd na gebleken interesse uit De Kuip. De nieuwe trainer drukte de aankoop van zijn landgenoot Hasil door (zie bovenstaande Tabel 3). Daarnaast kocht Feyenoord linkervleugelverdediger Van Duivenbode, die bij Ajax weekheid was verweten. De leiding van Feyenoord achtte hem evenwel complementair aan de al aanwezige defensieve hardheid.

Onder leiding van Happel won Feyenoord op 6 mei 1970 de EC I. In de finale werd het Schotse Celtic in Milaan na verlenging verslagen (2-1). De uitschakeling van bekerhouder AC Milan, in de achtste finale, had eerder indruk gemaakt. Daarnaast rekende Feyenoord af met de IJslandse kampioen KR Reykjavik (eerste ronde), Vorwärts Berlin, de kampioen van de Duitse Democratische Republiek (kwartfinale), en de Poolse kampioen Legia Warszawa (halve finale). Ruim vier maanden na de zege in de EC I versloeg Feyenoord het Argentijnse Estudiantes de La Plata in de strijd om de officieuze wereldbeker voor clubteams.

De val daarna was diep. Drie weken later werd Feyenoord al in de eerste ronde van de EC I uitgeschakeld door UT Arad, de Roemeense kampioen. Happel wist het team in het seizoen 1970/1971 toch nog naar de landstitel te voeren. De enige serieuze versterking was rechtervleugelverdediger Schneider (zie Tabel 4). Hij kostte Feyenoord ruim drie ton in cash, plus drie ton in natura: (reserve)spits Geels verkaste naar Deventer. Deze laatste zou bij al zijn werkgevers veel blijven scoren, na 46 goals in 93 competitiewedstrijden voor Feyenoord.⁷ Na het vertrek van Kindvall, in de zomer van 1971, zou juist de positie van centrumspits decennia lang het grote probleem van de club vormen.

7. Geels scoorde bij Go Ahead 35 doelpunten in 62 competitiewedstrijden. Zijn imposante *record* luidt verder: FC Brugge (28/53), Ajax (123/131), RSC Anderlecht (25/28), Sparta (35/48) en PSV (15/32).

In het daaropvolgende seizoen (1971/1972) moest Feyenoord toezien hoe aartsrivaal Ajax (Stokvis, 2008) beslag legde op zowel de EC I als op de KNVB-beker, na finales in De Kuip. De club kocht daarop middenvelder De Jong, rechtsbuiten Ressel en linksbuiten Kristensen (zie Tabel 4).

TABEL 4: Aanvullingen succesformatie 1974

Speler	van	jaar	Kf	naar	jaar
Jong, de	NEC (Nijmegen)	1972	800 ¹⁾	Roda JC (Kerkrade)	1977
Kristensen	Sparta (Rotterdam)	1972	700 ²⁾	Hertha BSC (West-Berlijn)	1976
Ramljak	Dinamo Zagreb	1973	n.b.	AZ '67 (Alkmaar)	1977
Ressel	Lierse SK (Lier)	1972	730 ³⁾	Anderlecht (Brussel)	1975
Rijsbergen	PEC (Zwolle)	1971	175 ⁴⁾	SEC Bastia	1978
Schneider	Go Ahead (Deventer)	1970	300 ⁵⁾	Go Ahead Eagles (Deventer)	1978
Schoenmaker	ADO (Den Haag)	1971	425 ⁶⁾	FC Den Haag	1975
Vos	PSV (Eindhoven)	1971	300 ⁷⁾	gestopt	1977

Bronnen: Voetbal International Jaarboek 2009, 1) Nieuwe Leidse Courant, 16 september 1972, 2) Nieuwe Leidse Courant, 1 juni 1972, 3) Nieuwe Leidse Courant, 28 maart 1972, 4) Voetbal International 16 september 2009, 5) Haarlems Dagblad 14 november 2007, 6) Leeuwarder Courant 7 juni 1971, 7) Leeuwarder Courant 3 december 1971. In dit overzicht zijn spelers opgenomen die in het seizoen 1973/1974 minstens vier wedstrijden in het toernooi om de UEFA Cup speelden. In deze tabel ontbreken Boskamp en Van Daele, afkomstig uit de eigen jeugd.

Kristensen volgde clubicoon Moulijn op. Prijzen bleven ondanks deze versterkingen in eerste instantie uit. Rond de jaarwisseling 1972-1973 deelde de clubleiding dan ook aan trainer Happel mede, dat zijn contract niet zou worden verlengd.

De nieuwe trainer Coerver won in zijn eerste seizoen met Feyenoord zowel de landstitel als de UEFA Cup. Het vertrek van Crujff van Ajax naar FC Barcelona, in augustus 1973, speelde Feyenoord uiteraard op nationaal niveau in de kaart. In het toernooi om de UEFA Cup schakelde het team achtereenvolgens Östers IF (Zweden), Gwardia Warszawa (Polen), Standard Luik (België), Ruch Chorzów (Polen) en VfB Stuttgart (West-Duitsland) uit. In de finale speelde Feyenoord eerst uit bij Tottenham Hotspur gelijk (2-2), om vervolgens in De Kuip te zegevieren (2-0). Deze overwinning werd overschaduwd door het eerste grootschalige voetbalvandalisme in Nederland.

Zeven spelers van Feyenoord behoorden in 1974 tot de 22-koppige Oranjeselectie voor het WK in West-Duitsland: doelman Treijtel, de verdedigers Israël, Rijsbergen en Vos, en de middenvelders Van Hanegem, Jansen en De Jong. Daarmee was de club de grootste

leverancier aan het succesvolle Oranje.

2.6 Na de gouden jaren

Na 1974 was de glorie tijd voorbij. De aankopen Kreuz en Steen-Olsen (1974), Nico Jansen, Vreijssen, Geoff en Steve Wegerle (1975), Verheyen (1976), Clyde Best en Van der Lem (1977) zouden geen enkele serieuze trofee met Feyenoord winnen. In 1975 vertrok Ressel voor ruim vier ton naar RSC Anderlecht en Schoenmaker voor een ongeveer even hoog bedrag naar FC Den Haag. Een jaar later ging Van Hanegem voor 2,5 ton naar AZ '67 en Kristensen voor drie ton naar Hertha BSC.⁸ Op transfers werd dus geen winst meer gemaakt (zie Tabel 3 en Tabel 4). In deze periode verschenen ook voor het eerst berichten over exploitatietekorten in de media.

De Poolse trainer-coach Brzezanczyk, die in de zomer van 1975 de positie van Coerver had overgenomen, en zijn Joegoslavische opvolger Boskov wonnen evenmin een prijs. Brzezanczyk haalde niet eens het einde van zijn eerste seizoen. Boskov diende wel zijn tweejarig contract uit. Onder hem bereikte Feyenoord in het seizoen 1977/1978 de laagste klassering sinds 1958: de tiende plaats. Een jaar eerder had Feyenoord, met een vierde plaats, ook al 'Europees voetbal' gemist. Slechts Wim Jansen, Rijsbergen en de Oostenrijker Kreuz maakten het WK in Argentinië (1978) als speler van Feyenoord mee.

Daarna krabbelde de club weer wat op. Onder leiding van de Tsjechoslowaak Jezek werd Feyenoord in 1979 tweede, achter Ajax. In 1980 won de club de KNVB beker. Het daaropvolgende seizoen haalde Feyenoord de halve finale van de Europa Cup voor Bekerwinnaars (EC II). In 1982 miste de club echter weer de kwalificatie voor 'Europees voetbal'. Onder oud-speler Kraay bereikte Feyenoord een jaar later toch weer de tweede plaats, opnieuw achter Ajax. Gullit, in de zomer van 1982 voor ruim 8 ton gekocht van Haarlem, speelde hierbij een doorslaggevende rol (*100 Jaar Feyenoord*, 2008). Deze transfer was volledig extern gefinancierd. In het seizoen 1983/1984 leidde Libregts, een andere oud-speler, de met Crujff versterkte ploeg naar de derde *double*. Crujff werd gedreven door rancune jegens zijn voormalige werkgever Ajax en door financiële prikkels. Hij kreeg een bonus van iets meer dan 2 euro per toeschouwer, boven een gemiddelde van 22.000 (*100 Jaar Feyenoord*, 2008).

8. Bronnen: *Trouw*, 21 mei 1975, *Trouw*, 3 juni 1975, *Leeuwarder Courant*, 20 augustus 1976 en *Leeuwarder Courant*, 8 september 1976.

Met achtereenvolgens de oud-spelers Fafié, Israël en Rob Jacobs als technisch leidsman was in het restant van de jaren '80 een derde plaats (achter PSV en Ajax) het maximale resultaat. Telkens weer trok Feyenoord spelers aan die niet voldeden aan de eisen die topvoetbal ook toen al stelde (zie: www.feyenoordgeschiedenis.net). Daarnaast was een grondige renovatie van het een halve eeuw oude stadion zo langzamerhand een bittere noodzaak geworden. De fans lieten het dan ook *en masse* afweten. Op dinsdag 19 april 1988 zagen 2.590 toeschouwers de thuiswedstrijd tegen FC Utrecht: een 1-3 nederlaag. Circa drie weken later waren 4.181 toeschouwers getuige van een thuisnederlaag tegen FC Den Bosch (1-4). Feyenoord liep daardoor 'Europees voetbal' mis, voor het eerst in zes jaar. Deze wedstrijd werd kort voor het einde gestaakt. Boze aanhangers van Feyenoord bestormden toen het veld. Zij kwamen bij trainer-coach Israël verhaal halen.

In 1989 dacht Feyenoord met automatiseringsbedrijf Holec Control Systems (HCS) een (shirt)sponsor te hebben gevonden voor de lange(re) termijn. De onderneming vulde de jaarlijkse exploitatietekorten aan, los van een sponsorbijdrage van ongeveer 1,5 miljoen gulden op jaarbasis. Daarnaast financierde HCS de aankopen van nieuwe spelers. Na verloop van tijd was Feyenoord dan ook vele miljoenen aan HCS schuldig. Toen HCS zelf in grote problemen kwam, wilde het bedrijf vanzelfsprekend overgaan tot de verkoop van spelers. In april 1991 werd Van den Herik, een andere grote geldschieter van Feyenoord, penningmeester van de club. Hij wilde *coûte que coûte* voorkomen dat 'zijn' club in het kielzog van HCS onderuit zou gaan. Een jaar later werd hij zelfs voorzitter. Feyenoord wist uiteindelijk de vordering van HCS voor enige miljoenen af te kopen.

Tegelijkertijd verdreef clubicoon Wim Jansen, interim-trainer vanaf maart 1991, het degradatiespook uit Rotterdam-Zuid. In de seizoenen 1989/1990 (elfde plaats, onder Pim Verbeek) en 1990/1991 (aanvankelijk onder Bengtsson) waarde dat er namelijk enige tijd rond. Met Jansen als technisch leidsman won Feyenoord in 1991 zelfs nog de KNVB beker. Een seizoen later herhaalde hij deze prestatie, wederom als interim-trainer, na het ontslag van Dorjee. Ook wist de ploeg dat seizoen de halve finale van de EC II te halen, de eerste Europese overwintering sinds 1981. Vervolgens werd Van Hanegem trainer-coach. Onder leiding van deze andere voormalige vedette werd Feyenoord in 1993, na negen jaar, weer kampioen. Zowel in 1994 als in 1995 won de club vervolgens de KNVB beker. In 1994 slaagde men er in om in één – verlengde – zomerstop 'De Kuip' grondig te renoveren. Daarbij daalde de toeschouwerscapaciteit wel tot ruim 51.000 plaatsen.

In het najaar van 1995 moest Van Hanegem vertrekken. Zijn losse aanpak bleek een deel van de spelersgroep niet langer te motiveren. Oud-international Haan werd zijn opvolger. Hij loodste Feyenoord in 1997 via een tweede plaats (achter PSV) en een voorronde (te-

gen het Finse FC Jazz) voor het eerst naar de groepsfase van de CL. Toen de resultaten zowel in de competitie als in de CL tegen vielen, werd Haan in het najaar van 1997 ontslagen. Onder zijn opvolger Beenhakker werd in 1999 de vooralsnog laatste landstitel behaald. In de CL haalde Feyenoord in het daaropvolgende seizoen zelfs de tweede groepsfase. Daarna vielen de resultaten in de competitie echter tegen, waarop Beenhakker in het voorjaar van 2000 de handdoek in de ring gooide. Zijn opvolger Van Marwijk werd met Feyenoord één keer tweede (2001) en drie keer derde (2002, 2003 en 2004). In het najaar van 2001 en 2002 plaatste de club zich voor de groepsfase van de CL. Bovenal leidde Van Marwijk Feyenoord in 2002 naar winst in de *UEFA Cup*.

Gullit nam het roer van Van Marwijk over. Hij werd in het seizoen 2004/2005 teleurstellend vierde en stapte meteen daarna op. Erwin Koeman werd zijn opvolger. In zijn eerste seizoen als trainer-coach (2005/2006) werd Feyenoord nog derde, vooral dankzij het spitsenduo Kalou en Kuijt. Eind augustus 2006 maakte de club echter bekend, dat de licentiecommissie van de KNVB haar in Categorie 1 had ingedeeld: met deze indeling in de laagste categorie werd de club *de facto* onder curatele gesteld. Aan het einde van het seizoen 2005/2006 bedroeg het negatieve eigen vermogen van Feyenoord ruim 16 miljoen euro (*NRC*, 28 augustus 2006). Deze financiële problemen bleven niet zonder gevolgen voor de spelersselectie. Medio augustus 2006 betaalde Liverpool, destijds tiende in de mondiale *Deloitte Football Money League*, een transfersom van circa 18 miljoen euro voor Kuijt (*Elsevier*, 15 juli 2009). Drie jaar eerder had Feyenoord hem voor één miljoen euro gekocht van FC Utrecht (*Elsevier*, *ibidem*). Even later verkocht de club de Ivoriaan Salomon Kalou, afkomstig uit de eigen jeugd (Darby, Akindes, en Kirwin, 2007), voor zeven miljoen euro aan Chelsea (*Elsevier*, *ibidem*).⁹ Deze Londense club nam toen de zesde plaats op de genoemde ranglijst van *Deloitte* in. Na één seizoen bevorderde de licentiecommissie Feyenoord naar Categorie 2. De club stond niet langer onder curatele. Feyenoord was toen, zonder adequate vervanging voor beide steraanvallers, wel kwalificatie voor ‘Europees voetbal’ misgelopen.

In augustus 2007 verkocht Feyenoord middenvelder Drenthe, kort daarvoor uitblinkend op het Europees kampioenschap voetbal onder 21 jaar, voor circa 13 miljoen euro aan Real Madrid (*NRC*, 10 augustus 2007). Deze Spaanse topclub was op dat moment onbetwist nummer één op de ranglijst van *Deloitte*. Tijdens diezelfde transferperiode kocht Feyenoord middenvelder Bruins (Excelsior), linksachter De Cler (AZ), centrumverdediger Hofland

9. Het is overigens niet duidelijk welk deel van de transfersommen naar Feyenoord ging, en welk deel naar eventuele vroegere clubs, de spelers zelf en hun zaakwaarnemer(s). Van de transfersom voor Kuijt kwam vijf procent als opleidingsvergoeding bij zijn vroegere clubs Quick Boys (Katwijk) en FC Utrecht terecht (*Algemeen Dagblad*, 2 september 2006).

(Wolfsburg), centrumspits Makaay (Bayern München) en, op de valreep, aanvaller Lee Chun-Soo (Ulsan Hyundai Horang-i). Middenvelder Van Bronckhorst, in 1998 vertrokken naar Glasgow Rangers, kwam transfervrij over van FC Barcelona, net als centrumspits Mols van ADO Den Haag en aanvaller Slory van Excelsior. Het Turkse middenveldtalent Sahin werd voor één seizoen van Borussia Dortmund gehuurd. Van Marwijk, die de club in 2002 naar winst in de UEFA Cup had geleid, keerde terug als trainer. Bij het eeuwfeest, in 2008, wilde Feyenoord *per se* meestrijden om de landstitel. Deze kwaliteitsimpulsen werden overigens ook positief ontvangen door een aantal opponenten, voor wie de thuiswedstrijd tegen een sterk Feyenoord immers van oudsher goed was gebleken voor de recette (Goeree en Minkman, 1997). Uiteindelijk eindigde Feyenoord, na een ijzersterke start, slechts als zesde. Wel won de club de KNVB beker, nadat in januari ook nog middenvelder Landzaat (Wigan Athletic) was aangetrokken.

Van Marwijk vertrok in de zomer van 2008 als bondscoach naar de KNVB. Verbeek (ex-SC Heerenveen) volgde hem op. Deze liet voor circa één miljoen euro de trainingsfaciliteiten verbouwen (*Voetbal International*, 22 juli 2009). De aanpak van Verbeek werd door een deel van de spelersgroep niet geapprecieerd. In de winterstop stond de Feyenoord op de twaalfde plaats. Club en trainer-coach gingen vervolgens uit elkaar, waarbij Verbeek een afkoopsom van 750.000 euro ontving (*Voetbal International*, ibidem). Assistent-trainer Vlemmings nam het roer over. Voor hem was aan NAC Breda een afkoopsom van drie ton betaald, een unicum (*Voetbal International*, ibidem). Vlemmings loodste Feyenoord naar de zevende plaats, maar niet naar kwalificatie voor 'Europees voetbal'.

Ook de financiële resultaten waren dramatisch. Medio juli 2009 maakte Feyenoord bekend dat de licentiecommissie de club wederom in Categorie 1 had ingedeeld (*NRC*, 21 juli 2009). Nog steeds was het eigen vermogen negatief, een erfenis uit het verleden. Op 11 december 2009 werd duidelijk dat het sportief teleurstellende seizoen 2008/2009 had geresulteerd in een negatief resultaat van 16,9 miljoen euro. Aankoop van nieuwe spelers, zoals we zullen zien ooit het sterke punt van de club, was daarvoor al uitsluitend nog mogelijk bij volledig externe financiering.

2.7 De twaalf principes en het transferbeleid van Feyenoord

In 1955 had Feyenoord grote moeite om zich bij de 36 sterkste ploegen van Nederland te voegen. Dit vormde destijds geen enkel probleem voor de stadgenoten Excelsior en Sparta. Vijftien jaar later was Feyenoord winnaar van de EC I en (officieus) wereldkampi-

oen. Uit de eigen jeugd speelde hierbij slechts middenvelder Wim Jansen een hoofdrol. Bijrollen waren er voor de verdedigers Kerkum en Veldhoen, alsmede voor Boskamp en Van Daele. De transferpolitiek van Feyenoord lijkt ons daarom als *casestudy* nog interessanter dan de door K&S besproken gevallen.

Zeker tussen 1958 en 1974 spoorde het transferbeleid van Feyenoord immers met de meeste richtlijnen van K&S. Toen Coerver in de zomer van 1973 begon als trainer, werden er geen versterkingen aangetrokken. Pas in november van dat jaar werd de Joegoslavische verdediger Ramljak gekocht, vanwege een slepende blessure bij Israël. Na de komst van Happel als trainer kwam Van Duivenbode van Ajax over, als vervanging voor Veldhoen (P1). De wens van Happel om tegelijkertijd Hasil aan te trekken werd alleen vervuld, omdat hij beloofde Van Hanegem te handhaven (P1). Deze laatste was eigenlijk in de ogen van de Oostenrijkse trainer te traag. Op het transferbeleid had bij Feyenoord namelijk niet alleen de trainer-coach invloed, maar ook de voorzitter (eerst Kieboom, vanaf 1967 Couwenberg), de manager (Brox) en bestuurslid Kerkum (P8).

Feyenoord kocht tussen 1954 en 1974 nooit uitblinkers van een recent groot toernooi, al waren er korte flirts met de Braziliaanse ster Pelé en de West-Duitse vedetten Grabowski en Müller.¹⁰ Wel acteerden Van Hanegem, Israël, Jansen, De Jong en Rijsbergen (1974) en de Zweed Kindvali (1970) succesvol op het WK (P2). De Zuid-Koreaan Lee excelleerde op het WK van 2002. Dit gold ook voor zijn landgenoot Song Chong-Gug, als verdediger in dienst van Feyenoord van 2002 tot begin 2005. Beiden waren geen succes in De Kuip.

Voor 1974 was de mobiliteit van Braziliaanse voetballers niet groot. Later zou Feyenoord vaak wel veel geld spenderen aan Braziliaanse spelers (*BDS*, 2008). Dit gold voor Carlos Alberto, Samuel de Almeida Cardoso, Michel Bastos, Jean Carlos Dondé, Glaucio, Gerson Magrão, Leonardo (II) dos Santos Silva, Somalia en Tininho (P3). Op Bastos en Magrão komen we overigens nog terug.

De kromme gestalte van de traag ogende Van Hanegem belette Feyenoord in 1968 niet om hem te kopen. Een jaar later mocht hij blijven, aanvankelijk dus tegen de wensen van trainer Happel in. In 2005 vormde, naar verluidt, de motoriek van de Belgische middenvelder Simons voor Gullit een beletsel om hem aan te trekken. Deze won vervolgens met PSV drie landstitels op rij, de laatste zelfs als aanvoerder (P4).

10. Bronnen: *Leeuwarder Courant*, 3 maart 1966, *Leeuwarder Courant* 16 november 1970, *Leeuwarder Courant*, 10 maart 1972.

Vooral de transfer van Kruiver naar DWS laat zien dat de leiding van Feyenoord in de jaren '60 de *timing* van de verkoop van spelers in de vingers had (P5). In de zomer van 2008 accepteerde de clubleiding een miljoenenbod van Manchester City op De Guzman niet. Dit soort handelen staat haaks op P5. De verkoop van Drenthe, een jaar eerder, is hiermee weer wel in overeenstemming.

De poging tot revitalisering vóór het seizoen 2007/2008 is strijdig met P6. Van Bronckhorst (32), De Cler (28), Hofland (28), Makaay (32), Mols (36) en Landzaat (31) waren allen 'te oud'. In 1957 kwam international Rijvers als dertiger naar De Kuip. Hij won er geen prijzen, net zo min als Fransen (28 jaar oud bij aankoop) en Osterholt (26). De oudere verdedigers Laseroms, Ramljak en Walhout (28) waren wel succesvol, evenals middenvelder Bak (29). Ook Klaassens en Kreijermaat (27), Haak en Ressel (26) maakten deel uit van winnende teams. Tabel 5 geeft een overzicht van de leeftijdsopbouw van de aankopen die bijdroegen tot de grote successen.

TABEL 5: Leeftijdsopbouw aankopen succesformaties

leeftijd	spelers (aantal)	leeftijd	spelers (aantal)
17	Geels (1)	23	Van der Gijp, Kindvall, Schoenmaker, Schouten (4)
18	Moulijn (1)	24	Van Hanegem, Hasil, Israël, De Jong, Kraay, Kreijermaat, Kruiver, Pieters Graafland, Vos (9)
19	Rijsbergen (1)	25	Van Duivenbode, Groot, Kristensen, Wery (4)
20	Bouwmeester (1)	26	Haak, Ressel (2)
21	Bergholtz, Libregts (2)	27	Bennaars, Klaassens (2)
22	Romeijn, Schneider, Treijtel (3)	28	Laseroms, Ramljak, Walhout (3)

Bronnen: 100 jaar Feyenoord (2008), www.vi.nl.

Misschien wel de knapste staaltjes van transferbeleid betroffen probleemgevallen. Cor van der Gijp was geblesseerd toen Feyenoord hem in 1955 kocht. Trainer en wonderdokter Dombi slaagde erin om hem weer fit te krijgen. Volgens *BDS* (2008, pp. 20-21) groeide hij uit tot de beste centrumspits uit de clubgeschiedenis. Laseroms kampte met de nodige problemen, toen hij in 1968 werd aangetrokken (*100 Jaar Feyenoord*, 2008). Na deze te hebben overwonnen, vormde deze speler, bijgenaamd *Theo de Tank*, met *IJzeren Rinus* Israël een zeer sterk duo in het centrum van de verdediging (P7).

Tabel 5 geeft aan dat redelijk conform P9 is gehandeld, al stellen we de bovengrens voor succesvolle transfers in de jaren '60 en '70 gemakshalve gelijk aan 25. De mobiliteit van

jongere spelers was destijds immers geringer dan nu. Slechts 21,2 procent van deze aankopen was 26 jaar of ouder. Van de drie spelers die bij aankoop jonger waren dan 20 (9,1 procent), bleken er twee een doorslaand succes: Moulijn en Rijsbergen. De derde, Geels, bleek een veel scorende spits, maar werd in Rotterdam nooit basisspeler. Recent werden twee jonge Braziliaanse spelers te vroeg afgedankt. Gerson Magrão kwam bij Cruzeiro terecht, in 2009 finalist in de Copa Libertadores, de Zuid-Amerikaanse tegenhanger van de CL. In de zomer van 2009 betaalde Dynamo Kiev, deelnemer aan de CL, vervolgens ruim twee miljoen euro voor hem. Bastos keerde in 2003 terug naar Brazilië. Drie jaar later trok Lille hem aan, om hem in de zomer van 2009 voor, naar verluidt, 18 miljoen euro (!) aan Olympique Lyon te verkopen.

Feyenoord kocht centrumspitsen vaak tegen een relatief lage prijs, zoals Van der Gijp en Kruiver. In 1958 werd nog opgekeken van een recordtransfersom voor een doelman. Pieters Graafland was echter meer dan een decennium lang een betrouwbare sluitpost, die een groot aandeel in de successen had (P10).

Tussen 1954 en 1974 deed Feyenoord het op het gebied van het transferbeleid uitstekend. Weinig aankopen ontpopten zich als miskopen. In de flop-100 van *BDS* treft men uit deze periode Geels (meer een *misverkoop*, *BDS*, p. 126), Ladinsky, Maiwald en Posthumus aan. Niet toevallig gaat het hierbij om centrumspitsen, die worstelden met de concurrentie (Geels, Maiwald) en/of de erfenis van icoon Kindvall (Ladinsky, Maiwald en Posthumus). De later zo beruchte aanpassingsproblemen, die bijvoorbeeld Hofman, Lurling en recent Tiendalli kenden, waren destijds blijkbaar veel minder aan de orde (P11).

3 ♦ Winnaar van de UEFA Champions League: een herhaling van 1970?

Sinds de hervorming van de EC I in 1992 is het toernooi om de *Champions League* zeventien keer gespeeld. Vijftien van de zeventien keer won een club uit één van de vijf grote voetballanden: Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië en Spanje (*Financial Action Task Force*, 2009), zoals blijkt uit Tabel 6. Eenmalige winnaars uit Portugal en Nederland completeren de rij. In deze zelfde periode waren clubs uit de vijf grote voetballanden goed voor 31 van de 34 finaleplaatsen.

Borussia Dortmund was in 1997 de laatste 'nieuwe' winnaar van de CL. In twaalf seizoenen zijn sindsdien vier grote metropolen, Madrid, Manchester, Milaan en München, die K&S (*op. cit.*, p. 165) aanduiden als de *M-cities*, goed geweest voor acht zeges en elf finaleplaatsen (zie Tabel 6). De agglomeratie Madrid telt 5,4 miljoen inwoners, die van Manchester 2,2 miljoen, de agglomeratie Milaan omvat 4,2 miljoen ingezetenen, tegenover die van München 1,7 miljoen (Demographia, 2009). Uiteraard past ook de Catalaanse metropool Barcelona, met ruim 4 miljoen inwoners, in dit profiel. De agglomeraties van Porto, met één miljoen inwoners, en Liverpool, met 0,8 miljoen inwoners, zijn overigens beduidend kleiner.

Circa 1,2 miljoen inwoners telt de stadsregio Rotterdam. Volgens K&S (*op. cit.*, pp. 160-161) zijn de tijden voorbij dat clubs uit zulke kleine agglomeraties de belangrijkste Europese prijs konden winnen. Nieuwe winnaars moeten naar hun mening worden gezocht in Londen, een agglomeratie met 8,6 miljoen inwoners, in Moskou (13,7 miljoen inwoners) en wellicht zelfs in Parijs (10,5 miljoen inwoners).

TABEL 6: Finales UEFA Champions League, 1993-2009

voetballand	zeges	finaleplaatsen	winnende clubs
Spanje	5	8	FC Barcelona (2006, 2009), Real Madrid (1998, 2000, 2002)
Italië	4	10	AC Milan (1994, 2003, 2007), Juventus (1996)
Engeland	3	7	Manchester United (1999, 2008), Liverpool (2005)
Duitsland	2	4	Borussia Dortmund (1997), Bayern München (2001)
Frankrijk	1	2	Olympique Marseille (1993)
Nederland	1	2	Ajax (1995)
Portugal	1	1	FC Porto (2004)

Bron: www.rsssf.com, Rec.Sport.Soccer Statistics Foundation.

De budgetten van de winnende clubs spreken wat dit betreft eveneens boekdelen. FC Porto was volgens de *Deloitte Football Money League* de laatste winnaar die niet tot de twintig rijkste clubs van Europa behoorde. Tabel 7 geeft de verhouding weer tussen de begroting van de winnaar van de UEFA Champions League (CL) en die van Feyenoord tussen 2004 en 2008. Deze cijfers spreken naar onze mening voor zich.

In het verleden was de internationale concurrentie op de transfermarkt bovendien veel geringer. De Spaanse grenzen waren tussen 1962 en 1973 gesloten voor buitenlandse spelers. Italië hield de grenzen van 1965 tot 1980 dicht, ondanks het Verdrag van Rome (1957). Tussen 1931 en 1976 stond de *Football Association* alleen profcontracten toe voor spelers die al geruime tijd in het Verenigd Koninkrijk woonden. Pas in 1978 werden alle be-

perkingen in Engeland en Schotland opgeheven. In andere landen, zoals in Frankrijk, West-Duitsland en Nederland zelf, gold een strikte beperking voor wat betreft het aantal buitenlandse spelers in de opstelling. Het aantrekkelijke fiscale klimaat in België trok in de jaren '60 en begin jaren '70 wel Nederlandse topspelers aan, zoals de voorbeelden van Bergholtz en Ressel Ieren. Als gevolg van deze relatief gesloten markten vertrokken slechts weinig Nederlandse spelers naar het buitenland. Bovendien was de concurrentie bij het aantrekken van spelers uit bijvoorbeeld de Scandinavische landen (Kindvall!) betrekkelijk gering.

TABEL 7: Inkomsten winnaar CL en begroting Feyenoord, miljoenen euro, 2004-2008

seizoen	inkomsten CL-winnaar	begroting Feyenoord	ratio
2004/2005	Liverpool: 181,2	41	4,42
2005/2006	FC Barcelona: 259,1	43	6,03
2006/2007	AC Milan: 227,2	40,2	5,65
2007/2008	Manchester United: 324,8	38,6	8,88

Bronnen: Deloitte Football Money League, Algemeen Dagblad, eigen berekeningen.

Bij Tabel 7 past nog wel een kanttekening. In het seizoen 1991/1992 won FC Barcelona de laatste editie van de EC I met een begroting van omgerekend circa 55 miljoen euro. De begroting van Feyenoord bedroeg destijds ongeveer 5 miljoen euro. Dit impliceert een ratio van 11. Hoewel de ratio in het verleden dus wel eens nog hoger is geweest dan recent het geval was, lijkt de kloof thans definitief onoverbrugbaar. Een herhaling van '1970' is daarom een utopie. Hierin staat Feyenoord overigens niet alleen. Ook Ajax (1971, 1972, 1973 en 1995) en PSV (1988) mogen vooral de herinneringen aan hun zegetochten naar de 'beker met de grote oren' koesteren. Ook een transferbeleid dat perfect spoort met de twaalf richtlijnen van K&S zal hier weinig aan kunnen veranderen.

4 ♦ Een vijftiende landstitel?

Winst in de CL lijkt dus voor Feyenoord niet meer haalbaar. De vraag rijst dan of er nog wel kans is op nationale successen. Volgens K&S (*op. cit.*, pp. 54-56) is er, zeker op middellange termijn, een positief verband tussen de post spelerssalaries van een club en de positie op de ranglijst. Tegenwoordig zijn voetbalclubs afhankelijk van meerdere bronnen van inkomsten. Er komt veel geld binnen via *merchandising* en *sponsoring*. Desondanks zijn de revenuen uit seizoenkaarten en de losse verkoop nog steeds van belang.

Al eerder hebben we aangestipt dat zich in de loop der tijd stevige fluctuaties in de toeschouwersaantallen bij thuiswedstrijden van Feyenoord hebben voorgedaan. Figuur 1 laat zien dat 'het Legioen' in de afgelopen vijftig jaar minder loyaal is geweest dan vaak wordt gesuggereerd. In de periode van de grote successen kwamen gemiddeld meer dan 45.000 toeschouwers naar een competitiewedstrijd in De Kuip. Na het midden van de jaren '70 daalde dit gemiddelde tot een dieptepunt van circa 10.000 in het seizoen 1987/1988. Het absolute dieptepunt was de al eerder gememoreerde wedstrijd tegen FC Utrecht.

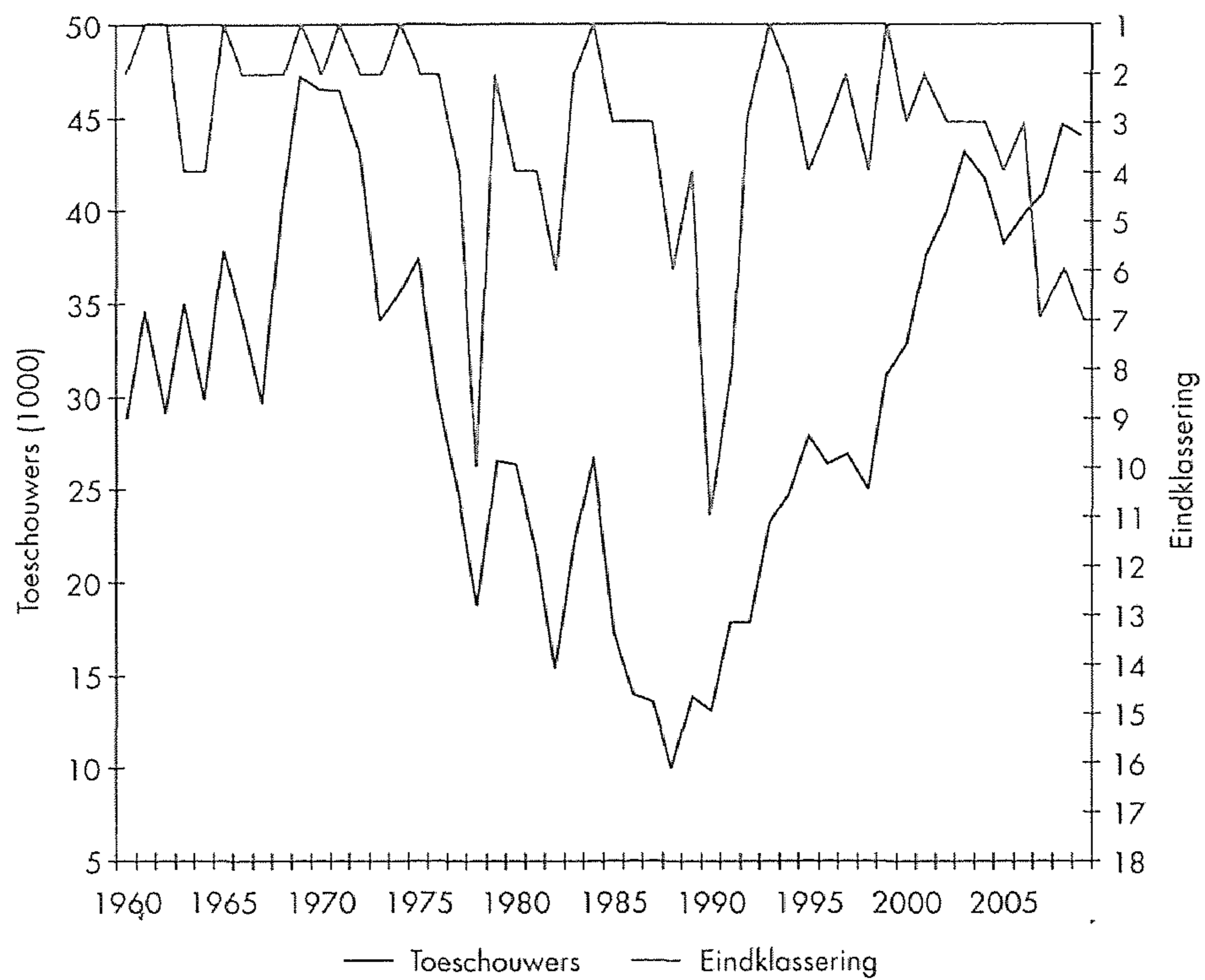
Uit Figuur 1 blijkt ook dat de scherpe fluctuaties in de toeschouwersaantallen van jaar op jaar samenhangen met sportieve successen. In het seizoen 1983/1984 werd Feyenoord landskampioen, met een gemiddeld toeschouwersaantal van 27.000. Een jaargang later werd Feyenoord slechts derde. Het gemiddelde aantal toeschouwers daalde meteen naar 17.000. Na het dieptepunt in 1988 is het gemiddelde toeschouwersaantal weer toegenomen tot meer dan 40.000 in de afgelopen jaren, hoewel sportieve successen, zoals we reeds constateerden, nagenoeg uitbleven. Aan een belangrijke voorwaarde voor hernieuwd sportief succes, een min of meer stabiele inkomstenstroom, is daarmee voldaan.

Hoe belangrijk zijn echter de financiële middelen van een voetbalclub? We onderzoeken dit meer *en detail* door sportieve resultaten en financiële middelen aan elkaar te relateren. Bij onze analyse gaan we noodgedwongen uit van de begrotingen van de eredivisieclubs, omdat we niet over data ten aanzien van de post spelerssalaries van alle eredivisieclubs beschikken. Hoe meer geld een club te besteden heeft, des te hoger zal de eindklassering zijn.

Dit lijkt op het eerste gezicht niet erg bemoedigend voor Feyenoord. Op de rangschikking voor wat betreft de hoogte van de begroting neemt de club immers al een aantal jaren de derde plaats in. Hierbij past echter een tweetal kanttekeningen. In de eerste plaats namen de landskampioen van het afgelopen jaar (AZ) en de *runner-up* (FC Twente) op de rangschikking van de begroting een met SC Heerenveen gedeelde vierde tot en met zesde plaats in. In het seizoen 2008/2009 behaalde AZ dus met een lagere begroting dan die van Feyenoord de

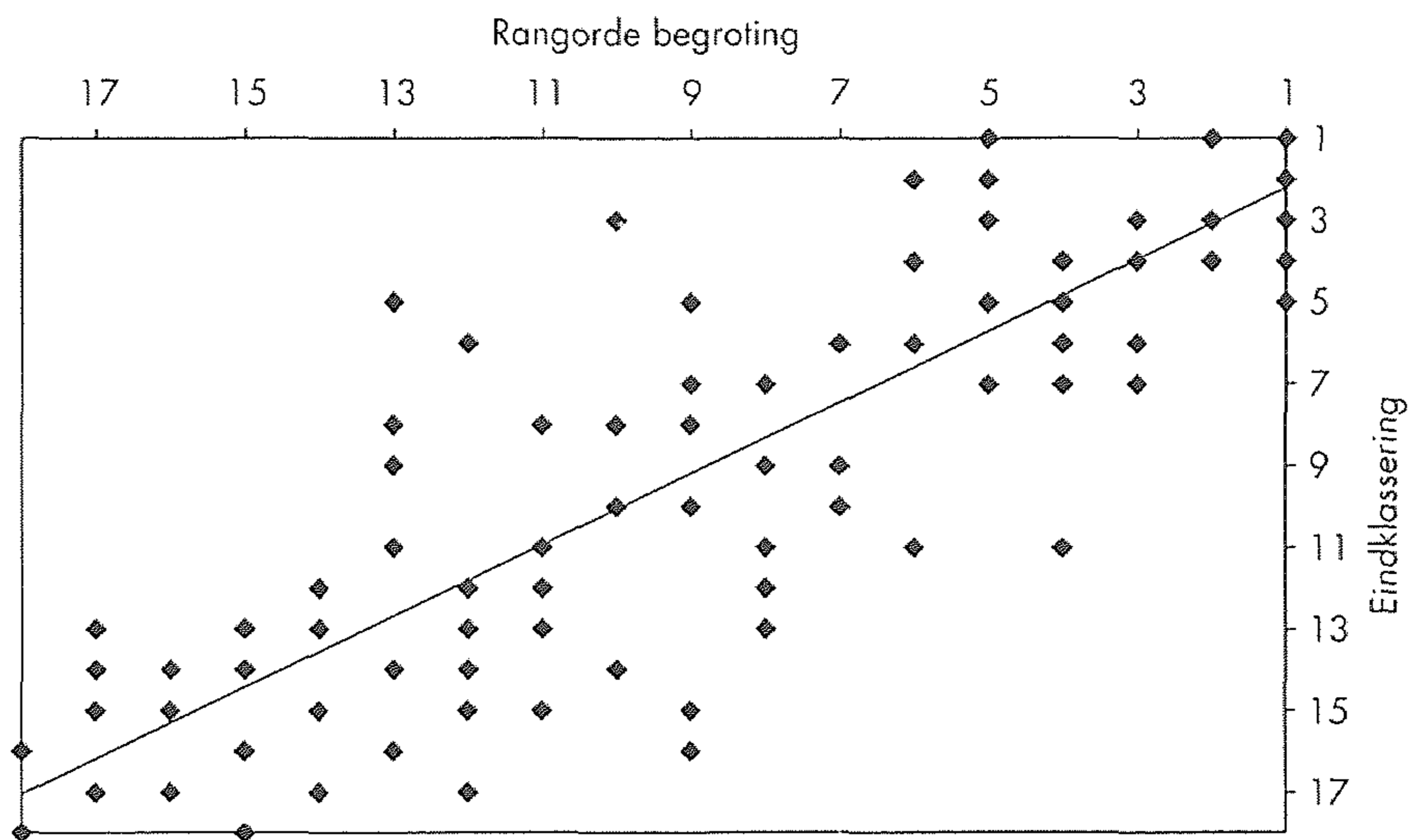
landstitel. Figuur 2 geeft een overzicht van de relatie tussen de rangorde in termen van begroting en de eindklassering in de afgelopen vijf seizoenen. Er blijkt inderdaad een positief verband te bestaan, maar met een enorme spreiding. De hoogste begroting vormt zeker geen garantie voor een landstitel.

FIGUUR 1: Toeschouwersaantallen en eindklassering Feyenoord: 1960/1961 - 2008/2009

Bronnen: www.european-football-statistics.co.uk, www.vi.nl (toeschouwersaantallen 1975-2009), diverse kranten-archieven (toeschouwersaantallen (1960-1975,)) Voetbal International Seizoengids 2009/2010.

FIGUUR 2: Rangorde begroting en eindklassering: 2004/2005 - 2008/2009

Bronnen: eindrangschikking eredivisie: Voetbal International Seizoengids 2009/2010, rangorde begrotingen eredivisie: AD Sportwereld, augustus 2007, 2008.

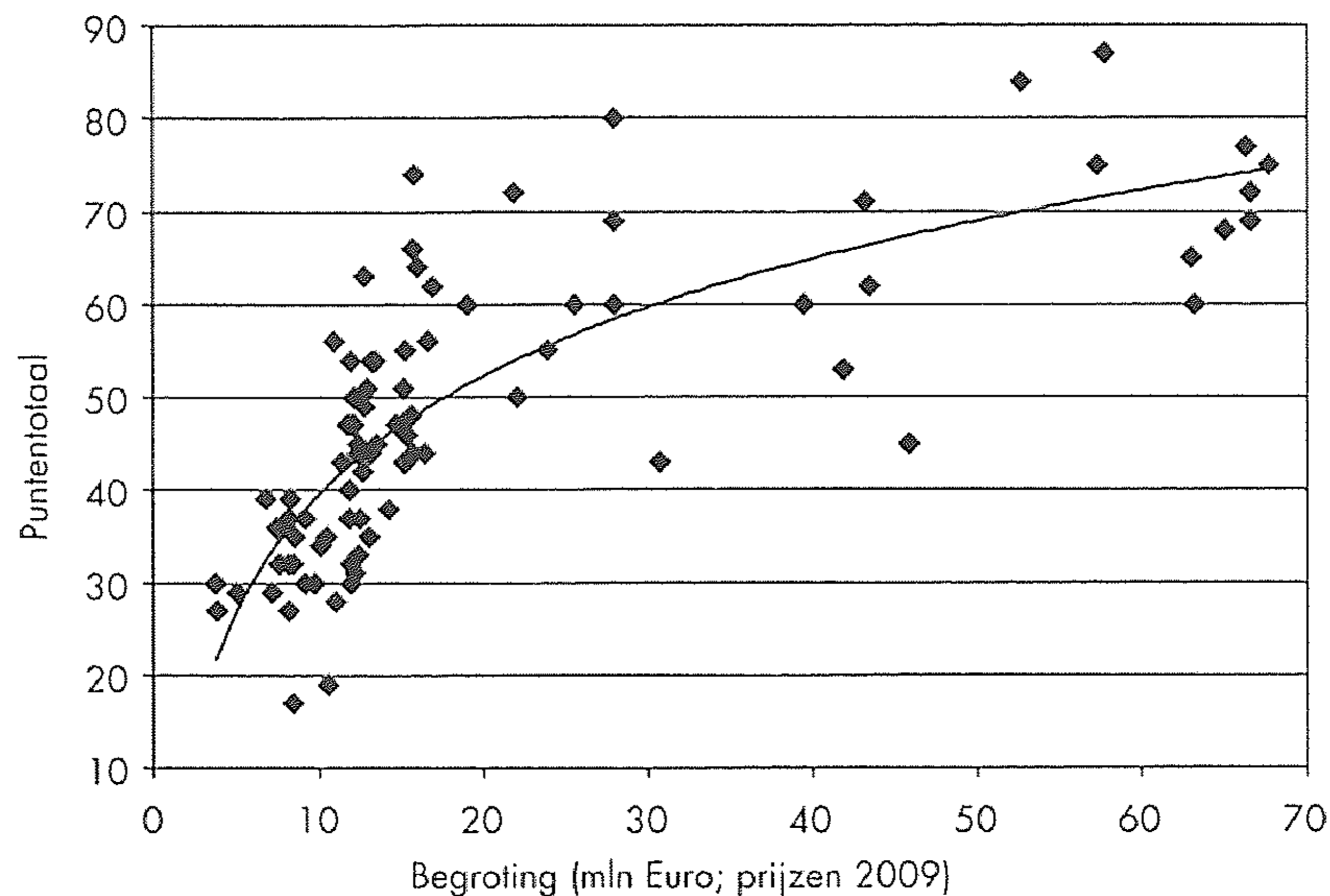
Figuur 3 laat zien dat er in de afgelopen vijf seizoenen een duidelijk positief verband bestond tussen begroting en puntentotaal: meer geld betekent meer punten. Overigens geldt de bekende wet van de afnemende meeropbrengst nogal sterk. Bij een relatief laag puntenaantal kost één extra punt minder additioneel budget dan bij een relatief hoog aantal punten. Ook laat Figuur 3 zien dat het verband opnieuw verre van perfect is. Veel clubs halen aanzienlijk minder punten dan volgens de in de figuur weergegeven relatie mocht worden verwacht; andere clubs behalen aanzienlijk meer punten.

In Tabel 8 presenteren we de resultaten van enkele kwantitatieve *soccernomische* analyses. Deze zijn gebaseerd op de afgelopen vijf seizoenen, alsmede op de seizoenen 1994/1995 en 2000/2001.¹¹ In de eerste analyses relateren we met behulp van lineaire regressie (OLS) het puntenaantal aan de logaritme van de begroting (in euro's van 2009). Er blijkt inderdaad een significant positief verband te bestaan. Indien we zogenaamde vaste effecten voor elk seizoen toevoegen verandert de geschatte parameter. Tussen de omvang van de begroting en het pun-

11. Dit is het gevolg van het voor ons niet beschikbaar zijn van informatie over de begrotingen. De analyses zijn gebaseerd op 113 waarnemingen (in plaats van op $7 \cdot 18 = 126$).

tenaantal blijkt de relatie in de seizoenen 1994/1995 en 2000/2001 anders te zijn dan in meer recente seizoenen.

FIGUUR 3: Puntentotaal en begroting: eredivisie 2004/2005 - 2008/2009

Bronnen: puntentotaal eredivisie: Voetbal International Jaarboek 2009/2010, begrotingen eredivisie: AD Sportwereld, augustus 2007, 2008.

De geschatte parameterwaarde van 18,35 betekent dat, gemiddeld gezien, bij een tien procent hogere begroting bijna twee punten extra worden behaald. Ook de relatie tussen de omvang van de begroting en de kans op een landskampioenschap hebben we onderworpen aan een kwantitatieve analyse. We hebben een lineair kansmodel geschat met de logaritme van de begroting als verklarende variabele. Zoals blijkt uit Tabel 8 vinden we ook hier weer een significant positief verband, dat gevoelig is voor het opnemen van seizoenseffecten, uiteraard niet te verwarren met seizoensinvloeden. De geschatte parameterwaarde van 0,15 betekent dat gemiddeld gezien bij een tien procent hogere begroting de kans op de landstitel met 1,5 procent toeneemt.

We hebben niet alleen gekeken naar de invloed van de absolute begroting, maar ook naar de *impact* van de relatieve begroting, dat wil zeggen de begroting van een eredivisieclub als fractie van de totale som van de begrotingen van de eredivisieclubs in een bepaald seizoen.

TABEL 8: Schattingsresultaten

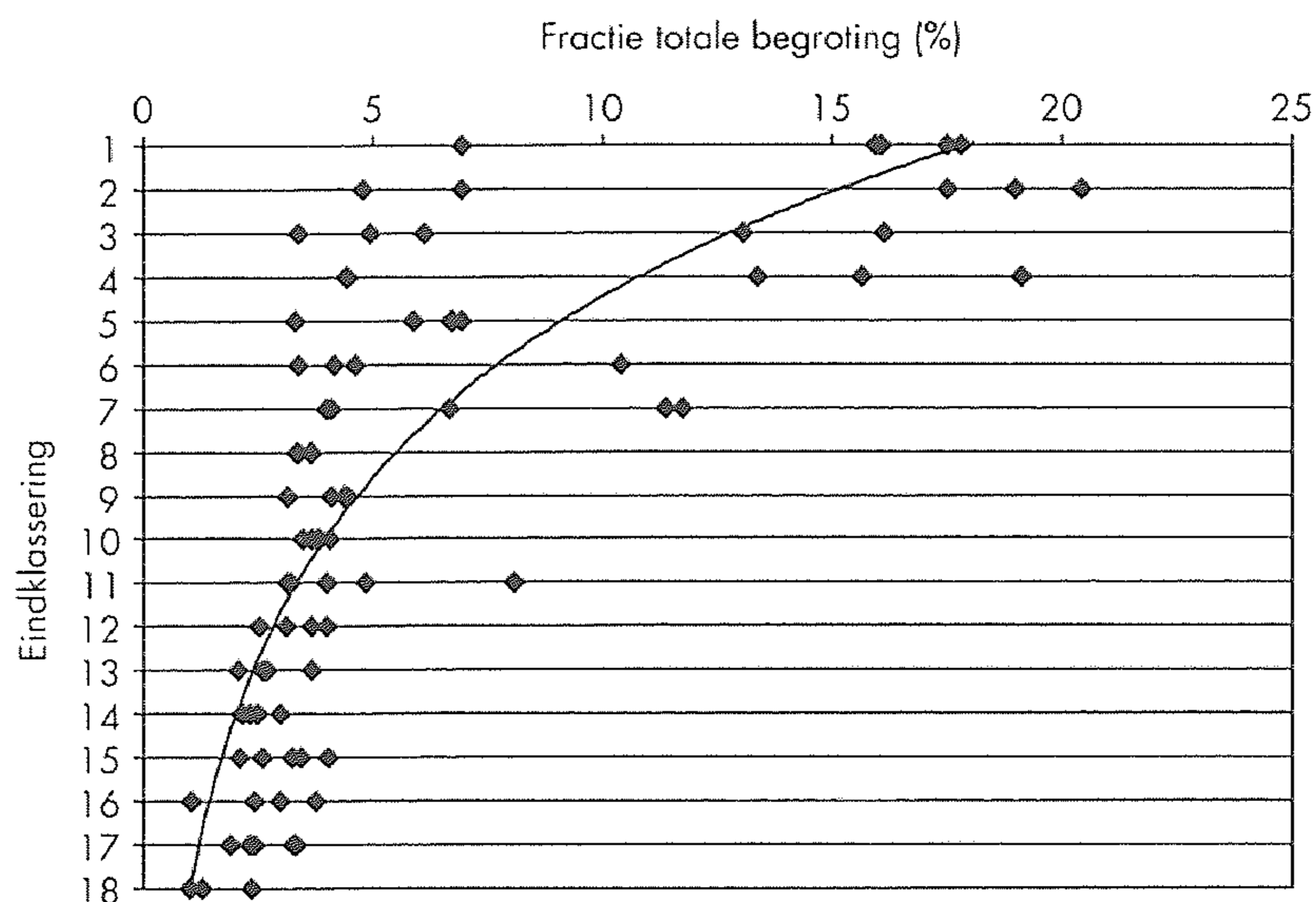
	log(begroting)	methode	R ²
Punten	12,76 (8.6)**	OLS	0,625
	18,35 (23.4)**	FE	0,626
Kampioen	0,11 (2.8)**	OLS	0,130
	0,15 (7.8)**	FE	0,189
	fractie begroting	methode	R ²
Punten	222,8 (10.9)**	OLS	0,529
	221,3 (18.4)**	FE	0,523
Kampioen	2,22 (2.9)**	OLS	0,227
	2,24 (7.9)**	FE	0,227

Toelichting: begroting in miljoenen euro van 2009; eindklassering = getransformeerde schaal 1=18 tot 18=1; FE = met 'fixed effects' voor seizoenen; schattingen gebaseerd op 7 seizoenen: 1994/95, 1999/2000 en 2004/05 - 2008/09; bij de puntentelling in het seizoen 1994/95 is het feitelijke aantal omgerekend naar het hypothetische aantal waarbij winst goed is voor 3 punten (in plaats van 2 zoals in dat seizoen nog gold); tussen haakjes t-waarden gebaseerd op robuuste standaardfouten; bij de FE schattingen wordt de zogenaamde 'within' R² weergegeven.

De derde analyse, weergegeven in Tabel 8, laat zien dat er een sterk positief verband is tussen de relatieve begroting en het puntentotaal in een bepaald seizoen. Het maakt niet uit of we al dan niet seizoenseffecten opnemen. Blijkbaar is de relatie stabiel in de tijd gezien. De geschatte parameter van 220 betekent dat een verhoging van de fractie met 10 procentpunten gemiddeld 22 extra punten oplevert. Wanneer we uitgaan van deze relatie en de relatieve begroting van Feyenoord in het seizoen 2009/10, dan zou Feyenoord aan het eind van het seizoen 57 punten behalen. Hierbij moet wel worden aangetekend dat volgens dezelfde relatie Feyenoord in het seizoen 2008/2009 61 punten zou hebben moeten behalen, terwijl de club in werkelijkheid bij 45 punten bleef steken.

Figuur 4 geeft de samenhang tussen de fractie van de totale eredivisiebegroting en de eindklassering in de afgelopen vijf seizoenen weer. Bij clubs met een lage begroting bestaat er nauwelijks een verband. Wanneer de fractie van de totale eredivisiebegroting minder dan vijf procent bedroeg kon een club als tweede eindigen maar even goed als achttiende. Een vierde plaats in de eindrangschikking is zowel behaald door een club met een begrotingsaandeel van bijna 20 procent (Ajax in het seizoen 2005/2006) als door een club met minder dan vijf procent van de totale begroting (FC Twente in het seizoen 2006/2007). En natuurlijk werd AZ in het seizoen 2008/2009 kampioen met 'slechts' zeven procent van de totale eredivisiebegroting.

FIGUUR 4: Eindklassering en fractie totale begroting eredivisie; 2004/2005 - 2008/2009

Bron: eindklassering eredivisie: Voetbal International seizoengids 2009/2010, begrotingen eredivisie: AD Sportwereld, augustus 2007, 2008

Onze vierde kwantitatieve analyse heeft betrekking op de relatie tussen begrotingsaandeel en de kans op een kampioenschap. We hebben weer een lineair kansmodel geschat met het begrotingsaandeel als verklarende variabele. Zoals blijkt uit Tabel 8, vinden we ook hier weer een significant positief verband, dat niet gevoelig is voor het opnemen van seizoenseffecten. De geschatte parameter van 2,22 laat zien dat een verhoging van het begrotingsaandeel met tien procentpunten de kans op een kampioenschap met 22 procent doet toenemen. Wanneer we uitgaan van deze relatie en de relatieve begroting van Feyenoord in het seizoen 2009/2010, dan zou Feyenoord bij aanvang van het seizoen een kans van 15 procent hebben gehad om kampioen te worden.¹² Met andere woorden: bij een gelijkblijvende relatieve begroting wordt Feyenoord één keer in de zes tot zeven jaar kampioen. Vanaf de invoering van het profvoetbal heeft de club altijd zo goed gepresteerd. Als Feyenoord de tiende landstitel in het profvoetbalperk in 2014 zou behalen, dan is de frequentie nog steeds één keer per zes jaar.

12. Hierbij moet wel worden aangetekend worden dat volgens dezelfde relatie Feyenoord in het afgelopen seizoen een kans had van 18 procent, maar slechts als zevende eindigde.

5 ◆ Conclusies

De combinatie van een groot stadion en een grote aanhang maakte Feyenoord tot een rijke club, zeker tot en met 1974. Hierbij past wel een tweetal kanttekeningen. In de eerste plaats hield Feyenoord, zeker onder Kieboom, de toegangsprijzen relatief laag. Deze was voorstander van een lage drempel om vervolgens, via het bezoek van complete gezinnen en mond tot mond reclame, het grote stadion regelmatig helemaal gevuld te krijgen (*100 jaar Feyenoord*, 2008). De opbrengsten uit recettes waren hierdoor minder indrukwekkend dan de toeschouwersaantallen suggereren. Bovendien was het legioen veel minder loyaal dan nu het geval is. De supporter die zijn leven lang trouw is aan één club en deze door dik en dun steunt is overigens veel meer mythe dan werkelijkheid (K&S, 2009a, pp. 222-241). Voor een deel mag de huidige grotere loyaliteit van 'Het Legioen' worden toegeschreven aan de al gememoreerde verbetering van de accommodatie in 1994 (vergelijk K&S, 2009a, p. 88).

Vanaf het midden van de jaren '70 kreeg Feyenoord te maken met exploitatietekorten. De eerder behaalde successen hadden een opwaartse werking op de post spelerssalaries en transfersommen. De Nederlandse versie van het boek van Kuper en Szymanski is getiteld: 'Dure Spitsen Scoren Niet'. Dit gold in zekere zin voor de eerste (bijna) miljoenenaankopen van Feyenoord, namelijk Kreuz (1974) en Nico Jansen (1975). Met de status als zeer rijke club was het in de tweede helft van de jaren '70 snel gedaan, ook al omdat veel fans het lieten afweten. Ondertussen zijn *merchandising*, *sponsoring*, internationaal transferbeleid en mediarechten minstens zo belangrijk als recettes. Vooral op het gebied van de *sponsoring* en de mediarechten lijkt het verschil met de vijf grote voetballanden nauwelijks nog te overbruggen. De uitgekende transferpolitiek uit het verleden, nagenoeg geheel in lijn met de aanbevelingen van K&S, lijkt moeilijk haalbaar, temeer daar het Bosman-arrest van 15 december 1995 de transfermarkt een geheel nieuwe dynamiek heeft gegeven.

Overigens zijn naar onze mening niet alle adviezen van K&S met betrekking tot het transferbeleid even sterk. Het maken van een inschatting of een speler zijn maximale marktwaarde heeft bereikt lijkt een complexe opgave. Ditzelfde geldt voor het achter de hand hebben van adequate vervangers, al voordat men ingaat op een bod om (één van) de topspelers te verkopen.

Los hiervan zijn de financieel-economische verschillen met de Europese top voor Nederlandse clubs thans simpelweg te groot. Hierdoor lijkt winst in de CL niet langer haalbaar. Het winnen van de *Europa League* valt niet op voorhand uit te sluiten, al was het alleen maar omdat het laatste succes in voorganger *UEFA Cup* van betrekkelijk recente datum (2002) is. De landstitel is zeer zeker nog haalbaar. In 2009 werd AZ kampioen met een lagere begroting

dan die van Feyenoord. Bovendien wist de Rotterdamse club in het verleden de landstitel binnen te halen met de derde begroting van Nederland. Er is dus nog hoop voor Feyenoord.

Abstract

Soccernomics is the application of the science of economics to professional football. In this paper, we use a soccernomic framework to analyze the historic performance of Feyenoord, a major Dutch football club. On the basis of a brief historical analysis, we show that, between 1955 and 1974, Feyenoord provides the textbook example of a solid and successful policy regarding the buying and selling of players. In 1955, Feyenoord were hardly capable of qualifying for the professional football league, consisting of two divisions, containing the thirty-six best clubs in the Netherlands. Only fifteen years later, the club won both the European Cup, the predecessor of the UEFA Champions League, and the Intercontinental Cup, currently known as the FIFA World Cup for clubs. On top of that, in 1974, Feyenoord won the UEFA Cup. Nowadays, a large budget is a prerequisite for international success. This is the main condition to win Europe's most desired prize, the UEFA Champions League. For Feyenoord, as well as for other Dutch clubs, this seems to be out of reach. A large budget is also important for national success. However, on the basis of a simple quantitative analysis we show that the relationship between the budget and the position in the final table is positive but imperfect. Although the financial situation of Feyenoord is currently very worrisome, the Dutch title may still be won in the not-too-distant future.

Literatuur

- 100 Jaar Feyenoord* (2008), officieel jubileumboek, pp. 1-471 + appendices.
- Bellos, A. (2002), *Futebol: The Brazilian Way of Life*, Bloomsbury, pp. 1-352.
- Borst, H., Derksen, J. en H. Spaan (2008), *Feyenoord, De Top&Flop 100*, Allround Media Producties, pp. 1-142.
- Cottaar, J. (1952), *Vaste koers – Amateurisme!*, Amsterdam.
- Darby, P., Akindes, G. en M. Kirwin (2007), 'Football Academies and the Migration of

- African Football Labor to Europe', *Journal of Sport and Social Issues*, volume 31, nummer 2, pp. 143-161.
- Deloitte, *Football Money League 2007*, < www.deloitte.com >, download: 1 september 2009.
- Demographia, *World Urban Areas & Population Projections, 5th Comprehensive Edition*, april 2009, pp. 1-116.
- Economisch Bureau ABN Amro (2004), *Soccernomics 2004*, pp. 1-8.
- Economisch Bureau ABN Amro (2006a), *Soccernomics 2006*, pp. 1-7.
- Economisch Bureau ABN Amro (2006b), *Soccernomics 2006: Epiloog*, pp. 1-4.
- Economisch Bureau ABN Amro (2008), *Soccernomics 2008*, pp. 1-4.
- Elsevier, *Feyenoord: Dertig Jaar Wanbeleid*, 15 juli 2009.
- Financial Action Task Force (2009), *Money Laundering through the Football Sector*, Organisatie voor Economische Ontwikkeling en Samenwerking (OESO), pp. 1-42.
- Goeree, J., en M. Minkman (1997), 'The Demand for Soccer', *Kwantitatieve Methoden*, volume 54, februari, pp. 47-54.
- Koning, R.H. (2000), 'Balance in competition in Dutch soccer', *The Statistician*, volume 49, nummer 3, pp. 419-431.
- Kuper, S. en S. Szymanski (2009a), *Why England Lose And Other Curious Phenomena Explained*, Harper Collins, pp. 1-352. (Nederlandse vertaling: Dure spitsen scoren niet en andere raadsels van het voetbal verklaard, Nieuw Amsterdam, pp. 1-288).
- Kuper, S. en S. Szymanski (2009b), *Soccernomics: Why England Loses, Why Germany and Brazil Win, and Why the U.S., Japan, Australia, Turkey—and Even Iraq—Are Destined to Become the Kings of the World's Most Popular Sport*, Harper Collins.
- Kuper, S. en S. Szymanski (2009c), Dure spitsen scoren niet; miskopen en de meesters van de transfermarkt, *Hard Gras*, november 2009, pp. 7-19.
- NRC, *Feyenoord onder curatele*, 28 augustus 2006.
- NRC, *Drenthe naar Real, Suarez toch Ajacied. Jeugdinternationals gebruikten druk van arbitragezaak voor vertrek*, 10 augustus 2007.
- NRC, *Feyenoord onder curatele voetbalbond*, 21 juli 2009.
- Stokvis, R. (2008), 'Ajax isn't Ajax anymore: on power, rhetoric and identity', *Soccer & Society*, volume 9, nummer 4, pp. 497-508.
- Valk, G.J. (2004), *AZ is de naam! Vijftig jaar betaald voetbal in Alkmaar 1954-2004*, dissertatie Universiteit van Amsterdam, pp. 1-320.
- Verkamman, M. en E. Vermeer (1994), *Om 't Spel en de Knickers: 40 jaar Betaald Voetbal*

in Nederland, Windroos-Thomas Rap, pp. 1-238.

Voetbal International, 22 juli 2009.

www.feyenoordgeschiedenis.net.

www.nec-nijmegen.nl.

www.sportgeschiedenis.nl.